
Kihk tabada karistusraamatuga

21. juuni 2023

Küpse ühiskonna üks tunnustest võiks olla kihu vähendamine reageerida igale asjale karistusraamatu kaudu. Paraku tuleme sedalaadi varasemast ühiskonnakorraldusest, kus kriminaalmenetlus ja süüdimõistmine kriminaalkorras olid valitsemiskorra poolt au sees. Täna, kus oleme väljakujunenud riigisüsteemiga tugev demokraatlik riik, võiksime mõelda ka karistusõiguse senise paradigma muutmisele ja pidurdada pidevat soovi vehkida karistusraamatuga.

Vastuse üks pool puudutab riigi võimekust väga intensiivset karistusõigust laialdaselt rakendada.

Ausalt tuleks küsida, kas oleks kohti menetluse kärpimisele seda kaudu, et vähendada protsessist endast tulevat koormust?

Kui vaatame detailsemalt üksnes kuritegude statistikat, mis tugineb Riigiprokuratuuri 2022. aasta aastaraamatule, siis mullu registreeriti üle 25 000 kuriteo ja aastaga lõpetati prokuratuuri poolt umbes 7600 menetlust. Nendest asjadest veidi vähem kui 700 läksid üldmenetlusse, ülejäänud umbes 6900 menetlust lõpetati erinevatel võimalustel kas kokkuleppega, vähese avaliku menetlushuvi tõttu või muudel seaduses lubatud alustel. See info ei hõlma veel väärteguseid, mida iga ametkond enda perimeetrites läbi viib ja karistusi määrab või määramata jätab. Ehk kui me räägime karistamisest ja karistusest, siis olemasoleva info pealt ei saa välistada, et paljude kuritegude puhul ongi karistuseks vaid protsess (umbes kolmandikel juhtudel) või saavutatav kokkulepe (umbes kolmandikel juhtudel). Siin ei saa midagi ette heita prokuratuurile, kes on niigi suure koorma alla. Pigem peaks küsima, kas ei ole karistusraamat meil liiga laia perimeetriga, iganenud menetlusvõtetega ja osapooli selgelt kurnava menetluse (kestavad advokaatide rõõmuks aastaid) kui järelmiga (tavakeeli kurjategija staatusena). Kas oleme valmis mõtlema alternatiividele ka kriminaalmenetluse väliselt? Tänapäevane kriminaalmenetluse statistika justkui seda näitaks, kuna väga suur hulk kriminaalmenetlusi lõpeb nagunii väljapool otsest kohtulikku menetlust.

Vastuse teisel poolel on küsimus lihtsamast menetluskorrast. Ehk kas meil on üldse teoreetilist alternatiivi rikkumistele reageerida väljaspool karistusraamatut?

Finantssektori järelevalve vaatest on vastus lihtne - jah. Finantsinspeksioon on pikalt osundanud, et finantssektoris ei ole kohta väärteomenetlusel (karistusraamatul) ja see tuleks asendada haldusõigusliku menetlusega. Tuleks luua paindlikum ja osapooli vähem kurnav menetlusliik. Kindlasti võidaks sellest menetlusosaline, kes ei saaks suuremaks ega väiksemaks kurjategijaks menetluse lõppedes. Kuid kasu saaks ka riik, kes tekitaks selge õhuvahe kuritegude ja muude rikkumiste vahele. Menetluse paindlikkus ei tohi loomulikult tulla lubamatust põhiõiguste rikkumisest, kuid demagoogia teemal, et haldustrahvi menetlust justkui ei oleks põhimõtteliselt võimalik rakendada (sh konkurentsi asjades), on lihtsalt populism. Finantssektori näite najal oleme me üks vähestest Euroopa Liidu liikmesriikidest, kes ei kasuta haldustrahvi ja kes sunnib ettevõtteid karistusraamatu kaudu oma vastutust kätte saama ja olema tavakeeles kurjategija. Vaevalt, et enamike Euroopa Liidu liikmesriikide valikud rakendada haldustrahve on isikute põhiõiguste rikkumiste arvelt.

Kui riigina kaaluda, kas rikkumisele on mõistlik alati reageerida raske karistusraamatuga, hoides au sees advokaatidega aastaid peetavaid eriliigilisi menetlusi, või viia osa asjadest haldusõiguslikku mudelisse, kus saab pakkuda suuremat paindlikust, siis riigimehelik valik võiks olla viimane. Pelgalt karistusõiguse statistikat vaadates lõpeb nagunii kaks kolmandiku kriminaalmenetlustest sisuliselt ilma suurema õiguse mõistmiseta – kompromissi või avaliku huvi puudumisega. Miks on mudel, kus menetlus lõpeb avaliku huvi puudumise või kompromissiga õiguskindlam ja põhiõigusi vähem piiravam haldusmenetluslikust otsusest? Haldusmenetluses tehtav otsus allub eelkõige haldusõigusele, mille õigesti kasutamist kontrollib halduskohtus. Olemas on ka riigivastutuse raamistik, mis vajadusel annab võimalused riigilt kahju nõuda. Olen samas nõus, et tuleb läbida ühiskondlik ja erialane debatt neist tagatistest, mis ka sellises haldusprotsessi peavad isikutel olemas olema, et vältida kibestunud ja õhinal toimetavate ametnike soovi kõiki kiiresti ja tõhusalt karistada.

Kui karistusraamat käib riigile üle jõu ja selle tulemusel enamik asju saavad ka kriminaalasjades lahendatud kas kompromisside kunsti kaudu või lõpevad suisa vähese avaliku menetlushuvi tõttu, võiks kaaluda ka paindlikumaid ja teostatavamaid alternatiive. Kõiki sedalaadi juhtumeid ei pea käsitlema läbi karistusraamatu kanguse, vahest piisab õigusrahuks ka lihtsamast protsessist ja

haldusotsusega mõistetavast trahvist. Hirmujutud sellest, et isikute põhiõigusi on võimalik kaitsta vaid karistusraamatuga, on üksnes öökapi romaanide jaoks.

Siim Tammer, Finantsinspektsiooni juhatuse liige